

ГОЛОВАЧ

Володимир Володимирович

УДК 657.6

ГОЛОВАЧ

Тетяна Анатоліївна

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ШАХРАЙСТВА ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ
АУДИТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІCRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS
OF FRAUD AND ITS IMPLICATIONS FOR
THE AUDIT ACTIVITYк.ю.н., заслужений юрист
України, сертифікований
аудиторDOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2021.3.1>д.е.н., професор, аудитор,
заступник директора з наукової
роботи Інституту аудиту**HOLOVACH Volodymyr Volodymyrovych** – PhD in Law, Honored Lawyer of Ukraine, certified auditor**HOLOVACH Tetiana Anatoliivna** – Doctor of Economics, Professor, auditor, deputy director for scientific work of the Institute of Audit

Статтю присвячено розгляду кримінологічної характеристики шахрайства та з'ясування її значення для аудиторської діяльності. Встановлено, що міжнародні стандарти аудиту для ідентифікації та оцінювання ризиків суттєвого викривлення фінансової звітності пропонують використовувати трикутник шахрайства, який свого часу розробив американський кримінолог Дональд Рей Крессі. На основі наведеного аналізу міжнародних стандартів аудиту обґрунтовано необхідність поглибленого дослідження кримінологічної характеристики шахрайства у сучасних умовах економічного розвитку України з метою визначення її впливу на вітчизняну аудиторську діяльність.

* * *

The paper discusses the requirements of International Standards on Auditing (ISA) for the identification and assessment of the distortions of financial statements based on the criminological characteristics of fraud. It is found that ISAs, in considering the management's misconduct by the auditor, propose to be guided by the fraud triangle, which is once developed by the American criminologist Donald Ray Cressy. He is known as researcher of white-collar crime from the standpoint of the theory of differential association. This theory is based on the fact that the individual perceives some values positively, and rejects others. As a result, inappropriate behavior is learned by interacting with other actors through communication. It is during communication the certain motives, which are the result of interpretation of the legislation regarding the determination of favorable or negative circumstances, are formed.

Being guided by this approach, the representatives of the differential association theory during the study of misconduct focused on the methods, motives, attitudes, explanations of illegal encroachment, that justify the decisions, as well as the issues of rationalization and improvement of illegal activity. They also noted that differential associations may differ in frequency, duration, priority, and intensity.

It is established that such fraud assessment is widely used by foreign experts and it received some attention from domestic scientists and practitioners. Instead, its knowledge by auditors is at initial level and doesn't allow to analyze effectively the various fraud risks. In this regard, the need for in-depth study of the fraud's criminological characteristics in the real conditions of economic development of Ukraine is justified. The attention is paid on the significant spread of fraud in Ukraine and the negative impact of such criminal offenses on auditing. The suggestions for improvement of the financial statements audits with taking into account the criminological analysis of misconduct of management staff are made.

Ключові слова: аудит, шахрайство, кримінологічна характеристика**Keywords:** audit, fraud, criminological characteristics

ВСТУП

Важливе значення для ідентифікації та оцінювання викривлень фінансової звітності аудитором має кримінологічна характеристика шахрайства. Вона ґрунтується на комплексному використанні юридичних знань, соціології, психології та інших наук.

Значна частина науковців вважають, що кримінологічна характеристика правопорушень має включати дослідження поширеності й суспільної небезпеки відповідної протиправної поведінки, типові способи скоєння незаконних посягань, їх мотивацію та детермінацію, а також визначення характерних особливостей винних осіб [1].

Наведений підхід щодо вивчення кримінологічної характеристики правопорушення є достатньо широким і має суто кримінологічне значення. Міжнародні стандарти аудиту пропонують використовувати значно вужчий підхід до кримінологічної характеристики

шахрайства [2]

У міжнародному стандарті аудиту 240 «Відповідальність аудитора, що стосується шахрайства при аудиті фінансової звітності» (надалі МСА 240) за основу аналізу неправомірних вчинків управлінського персоналу, пов'язаних із викривленнями фінансової звітності, взято трикутник шахрайства, запроваджений американським кримінологом Дональдом Рей Крессі в п'ятдесятих роках минулого століття [3, С. 30]. Так, у § А1 МСА 240 зазначено, що шахрайство під час фінансового звітування або незаконного привласнення активів передбачають мотив або тиск стосовно вчинення шахрайства, усвідомлену можливість відносно його скоєння та певне логічне виправдання такої дії.

Необхідно зазначити, що концепція кримінологічного аналізу шахрайства Д.Р. Крессі розроблена шляхом анкетування значного числа засуджених за цей злочин у ті часи. Сам термін «трикутник шахрайства» запропонував значно пізніше Джозеф Уеллс, засновник Асо-

ціації сертифікованих експертів із шахрайства (ACFE).

Окрім трикутника шахрайства закордонні фахівці також використовують квадрат шахрайства, запропонований у 2004 р. Девідом Т. Вулфом і Даною Р. Хермансон (David T. Wolfe, and Dana R. Hermanson). Вони доповнюють концепцію Д.Р. Крессі такими чинниками, як здатність особи до шахрайства у вигляді необхідних рис характеру та здібностей.

На сьогодні кримінологами та іншими науковцями розроблено цілу низку фундаментальних концепцій з дослідження шахрайства та інших проявів економічної злочинності. Вони також заслуговують на увагу аудиторів, але потребують окремих досліджень. Розпочати такі дослідження доцільно з аналізу кримінологічної характеристики шахрайства Д.Р. Крессі. Саме її запровадили в міжнародні стандарти аудиту у 2000-х рр. після серії скандалів, пов'язаних із фальсифікацією фінансової звітності.

Попри свою довготривалу популярність, трикутник шахрайства, подібно іншим рекомендаціям, потребує критичної оцінки з позиції сучасних досягнень кримінологічної науки й економічної теорії кримінальної поведінки.

Річ у тім, що переважна частина вчених розглядають причини неправомірної поведінки не у чистому схематичному вигляді й не окремо від наявності інших форм зв'язку, а за наявності фонових явищ і кореляцій. Тільки умовно з метою поглибленого дослідження у складній системі детермінації неправомірної поведінки виділяють причини й умови у вигляді тих чи інших соціально-психологічних факторів. Натомість, коли причинний зв'язок певною мірою з'ясовано, виникає необхідність знову повернутися до цілісної картини криміногенної ситуації і визначення ролі конкретної особистості в її вирішенні. У результаті такого підходу з'являється можливість всебічного вивчення відповідної системи причинного зв'язку у складній мережі залежностей і підпорядкування [4].

Зі свого боку згідно з економічною теорією кримінальної поведінки винних осіб не відносять до категорії аномальних типів. Вважають, що їх вчинки, подібно вчинкам інших суб'єктів, ґрунтуються на раціональному виборі між доходами і витратами від правомірної й неправомірної поведінки. Наведена концепція поширюється на всю кримінальну діяльність і не потребує особливого обґрунтування стосовно економічної злочинності. Тим паче, що сам процес криміналізації й декриміналізації конкретних діянь належить до відання суспільства та його державних інститутів. Переконалим прикладом є криміналізація підприємницької діяльності і спекуляції за радянських часів і їх декриміналізація в ринкових умовах.

Наведені застереження відповідним способом враховано у нашій публікації стосовно кримінологічної характеристики шахрайства.

МЕТА роботи – дослідження змісту кримінологічної характеристики шахрайства та з'ясування її значення для аудиторської перевірки.

МЕТОДИ дослідження ґрунтуються на загально-визнаних положеннях наукового пізнання кримінальної поведінки управлінського персоналу та законності її відображення у фінансовій звітності.

РЕЗУЛЬТАТИ

Підвищена увага закордонних фахівців до психологічних аспектів економічної поведінки управлінського персоналу, зокрема бухгалтерів, не є випадковою. Біхевіористичний напрям дослідження поведінки бухгалтера та інших учасників господарської діяльності посідає провідне місце серед вчених США, Великобританії та Західної Європи. Звертають на нього увагу й вітчизняні вчені [5]. Тому більш змістовне пізнання трикутника шахрайства повинно стати певним початковим кроком на шляху запровадження в аудиторську діяльність досягнень кримінології та економічної психології.

Трикутник шахрайства набув своєї популярності завдяки тому, що він надає схематичну характеристику психологічного механізму неправомірної поведінки. Головна увага приділяється прийняттю незаконного рішення у результаті формування відповідного мотиву. Зокрема пояснює, як ті чи інші мотиви усвідомлюють суб'єкти з-поміж управлінського персоналу у процесі здійснення шахрайства.

Дійсно, мотиви відіграють провідну роль у становленні й реалізації кримінальних намірів, але не самі собою, а у результаті взаємодії з цілою низкою внутрішніх і зовнішніх факторів [6]. Вітчизняні й закордонні вчені вважають їх першою ланкою неправомірної поведінки, яка характеризує внутрішнє спонування особи до певного вчинку залежно від її ставлення до оточуючого середовища. Вивчення мотиву, як правило, спрямоване на отримання відповіді, у силу яких обставин конкретний суб'єкт обирає той чи інший вчинок і як він намагається його обґрунтувати для себе й інших осіб.

Водночас для науки і практики вважається явно недостатнім пізнання мотивів неправомірної поведінки, а тим паче на підставі аналізу пояснень винних осіб. Важливе значення має не тільки отримання відповіді від винних осіб стосовно внутрішніх спонукальних чинників, а також з'ясування процесу становлення неправомірної поведінки у часі і просторі.

Пізнання такої проблематики здійснюється шляхом дослідження механізму неправомірної поведінки [8]. Серед науковців отримали поширення три основних підходи до дослідження механізму неправомірної поведінки:

Мотиваційний – обґрунтовує дослідження особистих властивостей суб'єкта у генезисі незаконних посягань.

Біхевіористичний – перевагу надає зовнішнім стимулам та конкретним ситуаціям, а саму поведінку розглядає як реакцію на зовнішні стимули.

Інтегративний період – поєднує аналіз особистих властивостей суб'єкта і факторів зовнішнього середовища шляхом комплексного використання знань психології, соціології, правознавства та інших наук.

Стосовно кримінологічного аналізу шахрайства найбільш раціональним вбачається інтегративний підхід. Він дозволяє більш ґрунтовно оцінювати процес взаємодії управлінського персоналу з оточуючим середовищем, особливості їх реагування на різноманітні ризики. Тим самим розглядають винних осіб у шахрайстві не в якості аномальних типів, а цілком нормальними суб'єктами, поведінка яких ґрунтується

на оптимальному й раціональному виборі між доходами і витратами від законних і незаконних вчинків.

Згідно із сучасними дослідженнями кримінологів механізм неправомірної поведінки включає в себе психічні процеси у динамічному стані та взаємодії з факторами зовнішнього середовища, які виступають детермінантами конкретних вчинків винних осіб. Важливо підкреслити, що весь процес формування кримінальної поведінки є результатом взаємодії особистості з оточуючим середовищем. Середовище впливає на становлення особистості, яка зі свого боку впливає своїми активними діями на середовище з метою задоволення потреб та інтересів [8].

У цьому відношенні необхідно звернути увагу на вимоги МСА 315 «Ідентифікація та оцінювання ризиків суттєвого викривлення через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища». Основні положення МСА 315 зводяться до того, що процедури оцінювання ризиків суттєвого викривлення самі по собі не надають достатніх та прийнятних аудиторських доказів щодо можливого шахрайства. Пропонується проводити комплексний аналіз усієї системи бізнес-ризиків та реагування на них управлінського персоналу. У § A41 МСА 315 зазначено, що розгляд питання про те, чи призведе бізнес-ризик до виникнення ризику суттєвого викривлення, повинен ґрунтуватися на врахуванні умов, в яких перебуває суб'єкт господарювання. Водночас у § A44 МСА 315 наголошується, що управлінський персонал та інші особи обов'язково оцінюють важливі питання господарської діяльності, а отримані результати з різних джерел створюють на них тиск. Зі свого боку такий тиск може мотивувати управлінський персонал вжити заходів для покращення показників господарської діяльності або викривлення інформації у фінансовій звітності. Основний висновок зводиться до того, що розуміння змісту оцінок суб'єкта господарювання допомагає аудитору під час розгляду того, чи може тиск у напрямі досягнення намічених завдань призвести до дій управлінського персоналу, які збільшують ризик суттєвого викривлення, включаючи викривлення внаслідок шахрайства.

В якій спосіб аудитор повинен проводити аналіз суб'єктивних оцінок управлінським персоналом бізнес-ризиків у міжнародних стандартах аудиту не зазначено. Має місце тільки МСА 330 «Дії аудитора у відповідь на оцінені ризики», в якому повноцінна відповідь на поставлене питання відсутня. За цих обставин надані рекомендації орієнтують на необхідність розгляду оцінок управлінського персоналу з позиції професійного скептицизму. Він вимагає визначення можливості існування суттєвого викривлення фінансової звітності, внаслідок шахрайства. Розгляд аудитором такої можливості в обов'язковому порядку потребує знання кримінологічної характеристики шахрайства. У протилежному випадку професійне судження аудитора буде формальним.

Вважаємо, що виконання завдання повинно ґрунтуватися насамперед на знанні соціально-психологічного механізму неправомірної поведінки. Він орієнтує на необхідності дослідження вчинків управлінського персоналу не як окремих статичних фактів, а у вигляді певного процесу послідовних дій із позиції

кримінології та інших наук.

Переважаюча частина вчених схиляється до того, що механізм неправомірної поведінки складається з таких етапів, як формування мотивів, прийняття рішення, планування шляхом визначення способів та засобів досягнення поставленої мети, практичної реалізації задуманого, після кримінальної діяльності [9].

Сам мотив є достатньо складним внутрішнім спонуканням особи до конкретної дії. Він проявляється у формі бажання, обумовленого потребами та інтересами, а також почуттями, які виникають, загострюються й набувають актуального стану під впливом зовнішнього середовища й конкретної проблемної ситуації.

Одночасно з мотивом формується на рівні свідомості мета, як передбачуваний і бажаний результат того чи іншого вчинку. У незаконних вчинках управлінського персоналу мета щодо неправомірного збагачення знаходить своє втілення в попередньо обдуманому умислі.

У процесі прийняття рішення про скоєння правопорушення відбувається прогнозування можливих наслідків реалізації намічених бажань із плануванням майбутньої поведінки відповідно до оцінки реальних можливостей та наявних засобів. Важливу роль у прийнятті рішення про скоєння кримінального правопорушення відіграє формування практичної готовності суб'єкта вчинити незаконні дії. Становлення такої готовності є результатом взаємодії різноманітних психологічних процесів мотиваційного спрямування у вигляді волі емоцій, інтелекту, стереотипів, ціннісних орієнтацій. Важливе значення має соціальна перцепція, яка характеризує взаєморозуміння між управлінським персоналом та іншими особами.

На основі наведених факторів шляхом їх інтегративного поєднання утворюється кримінальна установка. Вона містить у собі вольову рішучість досягти незаконної мети в результаті кримінального правопорушення.

За своїм змістом кримінальна установка може мати різну стійкість стосовно уявлень як необхідно діяти та який саме результат потрібно отримати. Усе залежить від наявної впевненості у тому, що незаконна мета і спосіб її досягання є оправданими, єдино можливими або вимушеними внаслідок неприйнятності інших варіантів поведінки. У кримінальних правопорушеннях із використанням службових повноважень, переважним чином спостерігається певний розрив у часі між формуванням незаконної мети і стійкою кримінальної установки. Аналіз таких вчинків свідчить, що значна частина винних осіб певний період мали достатньо обдуманий варіант незаконної поведінки, але не рішалися на його здійснення. У них виникав відповідний психологічний бар'єр, який мав пояснення у вигляді невідомого страху, наявності різноманітних стримувань, перепон та складнощів зробити перший крок у подоланні можливих негативних наслідків.

В управлінського персоналу, якому притаманна достатня обізнаність із порядком ведення господарської діяльності, кримінальна установка зрештою набуває стійкої вольової визначеності. Зміст їх вольової рішучості залежить, як від впливу зовнішнього сере-

довища, так і особистих властивостей суб'єкта. У процесі вирішення конкретної проблемної ситуації можуть домінувати або особисті властивості або фактори зовнішнього середовища. Корективи може вносити неочікувана поява значних можливостей отримати бажаний результат незаконним шляхом. Чим інтенсивніше збудження від впливу зовнішніх чинників і внутрішніх намірів, тим менша ступінь готовності виявляється достатньою для виникнення рішучості діяти неправомірно. У таких випадках суб'єкт може розпочати реалізацію кримінальних намірів маючи загальну уяву тільки відносно перших початкових вчинків.

Подібна імпульсивність поведінки в діях управлінського персоналу скоріш за все є винятком, ніж правилом. Вона може проявлятися залежно від психологічних властивостей суб'єкта, його характеру, інтелектуальних здібностей, а тим самим від особистої оцінки гостроти проблемної ситуації й необхідності прийняття термінових нестандартних рішень.

Будь-якій кримінальній поведінці, зокрема шахрайству, властиве кримінальне самозбереження. Воно підпорядковується загальним психологічним закономірностям свідомої діяльності особистості.

У широкому розумінні самозбереження полягає у прагненні будь-якої системи й кожного живого організму, зокрема людини, зберігати активність для забезпечення належного існування. У людини, наділеною свідомістю та здоровою психікою, само збереження набуває особливого стану у випадку відчуття та усвідомлення можливої небезпеки. За наявності незаконної діяльності вона набуває кримінологічної спрямованості у вигляді здійснення заходів із протидії викриттю неправомірних вчинків та притягнення до відповідальності.

Необхідно зазначити, що самозбереження не виключає проявів адиктивної ризикової поведінки особистості. Вона може набувати різноманітних аномальних форм, що мають ознаки альтруїзму, героїзму або психічної акцентуації. За будь-яких умов схильність до ризику й потреба в екстремальних вчинках тільки зменшують і притупляють самозбереження, але повністю його не виключають. Також проведеними дослідженнями встановлено, що ризик і самопожертва у героїчних вчинках значною мірою має імпульсивний характер і відсутність всебічного усвідомлення негативних наслідків. Заразом подолання ризику у таких ситуаціях ґрунтується на раніше сформованих цінностях і переконаннях.

В управлінського персоналу, який фальсифікує фінансову звітність задля незаконного збагачення, цінності й переконання характеризуються кримінальною спрямованістю. В їх шахрайських вчинках домінують корисливі мотиви без проявів альтруїзму. Саме вони спрямовують і навіть пригнічують кримінальне самозбереження, особливо за наявності корупційних зв'язків та співучасників з-поміж найвищого керівництва або працівників контролюючих і правоохоронних органів.

Кримінальне самозбереження шахраїв, які використовують надані їм службові повноваження для неправомірного збагачення, проявляється у різноманітних формах. Головним у них є те, що таким криміналь-

ним правопорушенням притаманний заздалегідь обдуманий умисел із попереднім плануванням, як способів неправомірних посягань, так і заходів для їх маскування. Насамперед винні посадові особи намагаються обрати такий спосіб шахрайства, який менш за все знаходить відображення у бухгалтерських та інших документах, а у випадку виявлення його ознак є можливість пояснити помилкою, протиріччями у законодавстві чи цілком правомірною діяльністю. З метою уникнення будь-яких підозр шахраї з-поміж посадових осіб приховують свої неправомірні вчинки шляхом фальсифікації обліку і фінансової звітності, виготовленням фіктивних документів, знищенням доказів на паперових і електронних носіях під виглядом пожежі, затоплення, крадіжки тощо.

Досить активних форм злочинне самозбереження шахраїв набуває у випадках виявлення ознак їх неправомірної діяльності працівниками контролюючих і правоохоронних органів. Винні особи спочатку намагаються ввести в оману й переконати викривачів у правомірності своїх вчинків. Якщо такі спроби не дають бажаного результату, то розпочинається тиск з апелюванням до висновків інших фахівців, що може супроводжуватися поданням судових позовів, підкупом, шантажем, погрозами тощо.

Якщо аудитори та інші контролюючі суб'єкти не стають співучасниками шахрайства шляхом надання порад, консультацій, повного або часткового укривання виявлених порушень, то вони неминуче постають перед вибором адекватних варіантів реагування. Як повинні діяти аудитори за наявності різноманітних форм протидії проведенню перевірки фінансової звітності знайти пряму відповідь на таке питання у законодавстві і стандартах аудиту досить складно.

Мають місце загальні поради з консультацій із юристами, наданні негативного висновку та відмови від проведення аудиту. Стосовно перевірки фінансової звітності суб'єктів державного сектору економіки в МСА звертається увага на можливість наявності у законодавстві заборон щодо відмови від проведення аудиту. Тому виникає необхідність подальшого дослідження наведеної проблематики з метою підготовки відповідних методичних рекомендацій. Вони максимально мають враховувати особливості кримінологічної характеристики шахрайства у сучасних реаліях економічного розвитку України.

Слід зазначити, що в умовах тотального поширення тіньової економіки й корупції ризикована поведінка управлінського персоналу не має значного поширення, а кримінальному самозбереженню менше всього притаманне маскування. Виняток становить випадки незаконного збагачення управлінського персоналу без відома найвищого керівництва або власників. Спостереження за незаконною діяльністю вищого керівництва чи власників, а особливо виконання їх неправомірних розпоряджень, стають суттєвим додатковим стимулом шахрайства з боку управлінського персоналу середньої ланки.

Із проведених досліджень вбачається, що шахрайству управлінського персоналу на всіх рівнях, а особливо найвищого керівництва притаманний професіоналізм, організованість і самодетермінація. Їх постійна активність і системність відносно фальсифікації фі-

нансової звітності упродовж тривалого періоду формує в них домінування над обставинами зовнішнього середовища. Такі обставини навіть за наявності певного ризику виглядають для них не перешкодою або тиском, а стимулом до рішучих дій.

Сама собою детермінація злочинності характеризує суб'єктивну сторону кримінальної поведінки. Згідно з психологічними закономірностями принцип самодетермінації полягає в тому, що вплив зовнішнього середовища не прямолінійно й однозначно діє на особу, а в результаті його цілеспрямованого й активного оцінювання у часі і просторі. Оцінка зовнішнього середовища управлінським персоналом у сучасних реаліях містить більше негативного, ніж позитивного, що в кінцевому підсумку призводить до самодетермінації шахрайства у значних розмірах [10].

Основним фактором самодетермінації економічної злочинності є безкарність, обумовлена корупцією в правоохоронних органах і судах. Його наявність має очевидний характер і позитивних тенденцій не спостерігається. Відмічається відсутність політичної волі у владних структур з належного реагування на проблеми економічної злочинності

У реальній дійсності процес самодетермінації злочинності має різноманітні форми. Стосовно шахрайства доцільно звернути увагу на такі тенденції:

1. Нерозкриті правопорушення й отриманий від нього зиск породжує наступне в значно більших обсягах. Шахрайство за таких умов з окремих тривалих епізодів починає перетворюватися в стиль життя.

2. Вчинення додаткових правопорушень стосовно фінансової звітності шляхом підробки документів і втягування в неправомірну діяльність інших осіб.

3. Утворення стійких організованих угруповань вертикального й горизонтального спрямування з подальшим формуванням різних стійких корупційних зв'язків та лобюванням інтересів у регуляторних і законодавчих органах.

4. Безкарність і повне ігнорування законодавства стає нормою повсякденного життя.

5. Значне поширення кримінальної економічної поведінки й перетворення її на домінуючу модель у суспільстві з утворенням стійких протиправних взаємовідносин влади й бізнесу.

6. Нав'язування суспільству прямих і завуальованих вимог стосовно позитивного або нейтрального ставлення до шахрайства та інших кримінальних правопорушень.

7. Інституалізація фінансової та кримінальної діяльності з наданням їй повноважень із заміщення не ефективних державних інститутів. Утворення власної системи норм, зв'язків і відносин. Зворотне відтворення тіньовою економікою легальних економічних відносин у результаті легалізації незаконних доходів та прямої або опосередкованої участі в управлінні державою.

Наведені тенденції досить негативно позначаються на всіх сферах суспільного життя і значною мірою на аудиторській діяльності. На відміну від інших держав із розвинутою демократією, в Україні аудиторські перевірки не дають бажаних результатів. Принципова позиція аудиторів з боку управлінського персоналу й найвищого керівництва господарюючих

суб'єктів досить часто спричиняє негативну реакцію й не знаходить підтримки регуляторних органів.

ВИСНОВКИ

1. Професійна підготовка аудиторів стосовно знання соціально-психологічних аспектів шахрайства потребує вдосконалення.

2. Важливе значення має розроблення методичних рекомендацій до ідентифікації та оцінювання аудиторами ризиків шахрайства на основі їх кримінологічної характеристики.

3. На законодавчому рівні необхідно передбачити заходи з підвищення відповідальності аудиторів за виявлення шахрайства та їх правового захисту.

Список використаних джерел

1. Тихонова О.В. Щодо розуміння категорії «кримінологічна характеристика». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. Вип. 8. С. 246–249. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_8_67
2. Міжнародні стандарти контролю якості аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг: 2016–2017 рр., у 3-х кн. URL: <https://mof.gov.ua/uk/mizhnarodni-standarti-audit>
3. Уэллс Дж.Т. Справочник по предупреждению и выявлению корпоративного мошенничества. М.: Маросейка, 2008. 480 с.
4. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика У 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 424 с.
5. Романів Р. Апперцепція інформації в біхевіористичній теорії бухгалтерського обліку: критика сучасних підходів. *Вісник Тернопільського національного економічного*. 2018. № 2. С. 94–101.
6. Савченко А.В. Мотив і мотивація злочину: монографія. К.: Атіка, 2002. 144 с.
7. Полонка І. Механізм неправомірної поведінки в теорії права: авторський підхід. *Підприємництво. Господарство і Право*. 2018. № 6. С. 243–247.
8. Фонарюк О.Ю. Протиправна поведінка людини: філософсько-правовий вимір: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.12 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2017. 204 с.
9. Богатирьов І.Г. Кримінологія / заг. ред. І.Г. Богатирьова, В.В. Топчія. Київ: ВД Дакор, 2018. 352 с.
10. Дрьомін В. М. Інституціональна теорія злочинності та криміналізації суспільства : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Нац. ун.-т "Одеська юридична академія". Одеса, 2010. 40 с.
11. Wolfe D., Hermanson D. The Fraud Diamond: Considering the Four Elements of Fraud. *CPA Journal*. 2004. Issue 74.12. pp. 38–42. URL: <https://digitalcommons.kennesaw.edu/facpubs/1537>

References

1. Tykhonova O.V. Regarding the understanding of the category "criminological characteristics". *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Jurisprudence*. 2014. Issue 8. pp. 246–249. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_8_67 (in Ukrainian).
2. International Standards for Quality Control of Audit, Review, Other Assurance and Related Services: 2016–2017, in 3 books. URL: <https://mof.gov.ua/uk/mizhnarodni-standarti-audit> (in Ukrainian).
3. Uells Dzh.T. Handbook for the prevention and detection of corporate fraud. Moscow: Maroseyka, 2008. 480 p. (in

Russian).

4. Zakaliuk A.P. Course of modern Ukrainian criminology: theory and practice In 3 books. Book 1: Theoretical principles and history of Ukrainian criminological science. Kyiv: "In Yure" Publishing House, 2007. 424 p. (in Ukrainian).

5. Romanov R. Apperception of information in behavioral accounting theory: a critique of modern approaches. *Bulletin of the Ternopil National Economic*. 2018. № 2. pp. 94–101. (in Ukrainian).

6. Savchenko A.V. Motive and motivation of the crime: monograph. Kyiv: Atika, 2002. 144 p. (in Ukrainian).

7. Polonka I. The mechanism of illegal behavior in the theory of law: the author's approach. *Entrepreneurship. Economy and Law*. 2018. № 6. pp. 243–247. (in Ukrainian).

8. Fonariuk O.Yu. Illegal human behavior: philosophical and legal dimension: dis. ... PhD in legal sciences: 12.00.12 / Lviv State University of Internal Affairs. Lviv, 2017. 204 p.(in Ukrainian).

9. Bohatyrov I.H. Criminology / ed. I.H. Bohatyrov, V.V. Topchii. Kyiv: VD Dakor, 2018. 352 p. (in Ukrainian).

10. Dromin V.M. Institutional theory of crime and criminalization of society: abstract dis. ... Doctor of legal sciences: 12.00.08 / Odesa Law Academy. Odesa, 2010. 40 p.(in Ukrainian).

11. Wolfe D., Hermanson D. The Fraud Diamond: Considering the Four Elements of Fraud. *CPA Journal*. 2004. Issue 74.12. pp. 38–42. URL: <https://digitalcommons.kennesaw.edu/facpubs/1537>